

Fördupning, presentation

Människan och havet

Fotografier: Dragos Alexandrescu, Patricia Rodas, där inte annat anges.

Nr	Bild	Text i bild	Speakermanus, innehåll
1	 <p>Världsarv i samverkan 63°N HÖGA KUSTEN KVARKENS SKÄRGÅRD</p> <p>Människan och havet</p>		
2	 <p>Märorygghålet, Björkö, Kvarkens skärgård, 1949</p>	Märorygghålet, Björkö, Kvarkens skärgård, 1949	<p>Människan har i alla tider och på alla platser sökt sig till sjö- och havsstränder. I Höga Kusten och Kvarkens skärgård har man kunnat dra nytta av tillgången på fisk, säl, sjöfågelägg – men också av farlederna, hamnplatserna och så småningom av den odlingsbara jorden och betesmarken för boskap.</p> <p>Foto: Sverre Boucht.</p>
3	 <p>Ständig anpassning</p> <p>Märorygghålet, Björkö, Kvarkens skärgård, 2016</p>	<p>Ständig anpassning</p> <p>Märorygghålet, Björkö, Kvarkens skärgård.</p>	<p>Stränderna längs Höga Kusten och i Kvarkens skärgård har flyttats ända sedan den senaste inlandsisen lämnade området. Människor som levit i området har lärt sig att anpassa sig till den landhöjning som pågått ända sedan dess. I synnerhet på den finländska grunda sidan är förändringarna märkbara. Under femtio år förändras landskapet bland annat så att farleder grundas upp och blir oframkomliga. 50 år och 8 millimeters landhöjning gör 45 centimeters förändring!</p>

			<p>Även fiskevattnen har förändrats, stränderna har blivit åkrar eller betesmark och vägar har byggts längre och längre ut i skärgården. Skärgård övergår till fastland.</p>
<p>4</p>	 <p>Bronsåldersröse Killingsnäs-viken, Höga Kusten.</p> <p>Jungfrudans Mickelsörarna, Kvarkens skärgård.</p>		<p>Land och hav har genom tiderna dikterat villkoren. Spår efter människors sätt att leva finns bevarade vid gamla strandlinjer, som idag ligger högre upp på land. I Höga kusten, gör den kuperade topografin att de gamla strandlägena ligger relativt nära kusten.</p> <p>För att finna spår efter motsvarande epoker på finländska sidan måste man gå ett par mil inåt land.</p> <p>Till följd av landhöjningsfenomenet är Kvarkens skärgård förhållandevis ung. Vid vår tideräknings början var det inte mycket av det som idag är skärgård som syntes ovanför vattenytan. Av den enkla anledningen finner man färre förhistoriska lämningar av människan ute i skärgården än inne på fastlandet.</p> <p>Här ser vi tidiga spår av mänsklig aktivitet i och strax utanför världsarvsområdet, ett bronsåldersröse i Killingsnäs-viken och en jungfrudans, eller labyrint, som den också kallas.</p> <p>Under bronsåldern (1800 till 600 före Kristus) förändrades människornas religion och världsbild. Man började till exempel gravlägga de döda i stora stenrösen invid strandkanten. Kanske var det också ett sätt att märka ut sitt revir för jakt och fiske i en kultur</p>

			<p>som hade havet som viktigaste näring. De mäktiga rösen var väl synliga för alla som närmade sig kusten sjöledes. Mäktiga röseområden finns t.ex. i Sund och Värns i Vibyggerå på Höga kusten.</p> <p>Jungfrudanser/labyrinter finns det gott om längs kusterna. De har anlagts under historisk tid och förmodas ha ett samband med fiske och sälfångst - de skulle ge god fiskelycka.</p> <p>Foto: Thomas Birkö, Mikael Herrgård</p>
5			<p>Ungefär 4 500 år sedan började människan att använda Höga Kustens skärgård för jakt och fiske och för boplatser. När landhöjningsprocessen kommit så långt att det fanns mineralrika sedimentjordar, lämpliga för odling, blev det möjligt att bedriva jordbruk.</p>
6			<p>Helt tillförlitliga uppgifter om den första bosättningen i Kvarkens skärgård finns inte att tillgå. Men, man vet att i början av vikingatiden hade de högsta holmarna utanför Vaasa höjt sig så pass mycket över havsytan att jägare och fiskare kunde ta sig i land. Den fasta bosättningen ökade då markerna så småningom möjliggjorde jordbruk och kreatursskötsel i liten skala vid sidan av fiske och jakt. På de största öarna, på Replot, i Björköby och i Vallgrund har det varit möjligt att bruka jorden åtminstone sedan 1500-talet.</p>

<p>7</p>		<p>Ett hav av möjligheter</p>	<p>Fångst av säl och fisk är centrala i historien om människan och havet – de har varit huvudnäringar på båda sidor havet ända till slutet av 1700-talet.</p> <p>På biskop Olaus Magnus många illustrationer från 1500-talet är fisk- och sälmotiven återkommande – här ser vi hur fiskar torkas på klippor längs Kvarkens kust och hur sälarna, eller "sjökalfvarna" som han kallade dem, simmat upp på en ö.</p> <p>Karta: Carta marina, 1539. Foto: Mikael Herrgård.</p>
<p>8</p>		<p>Säl...</p>	<p>Säl är ett mångsidigt byte. Den ger kött, skinn och tran – en olja som användes till bland annat impregnering och som medicin. Sältranet, som framställdes av sälens späck, var främst en viktig export- och bytesvara.</p> <p>I Finland idag klassificeras gråsälen som ett jaktbart vilt. I Sverige bedrivs idag skydds jakt på säl.</p> <p>Sälbeståndet var ovanligt rikt under yngre stenålder på grund av det salta Littorinahavet och det milda klimatet. På sälfångstboplatser vid nuvarande svenska kusten består benmaterialet ofta av upp till 98 procent sälben. I Finland finns arkeologiska fynd som vittnar om att säljakt bedrevs redan på stenåldern.</p> <p>De vanligaste jaktredskapen genom tiderna har varit spjut, nät och bössor. För de långa jaktresorna användes en speciell båttyp, fälbåt, vilken även var</p>

			<p>bostad och basläger under de långa jaktresorna.</p> <p>Foto: Gunnar Sundström.</p>
<p>9</p>	 <p>... och fisk</p> <p>HÖGA KUSTEN KVARKENS SKÄRGÅRD</p> <p>Norrskär, Kvarkens skärgård</p>	<p>... och fisk</p> <p>Norrskär, Kvarkens skärgård</p>	<p>Fisk var en annan viktig näring för människor i kustbandet – och det syns på bilder ända från 1500-talet. Fiskade gjorde man i allt vatten, från minsta bäck till öppet hav. Fisket och säl fångsten hade stor betydelse inte minst under den katolska medeltiden då fastereglema var stränga – men fisk och säl fick man äta.</p> <p>Höga Kusten är specifikt känd för surströmmingen, dvs. jästströmming, omnämnd redan under 1500-talet.</p> <p>Vid åmynningarna och i de grunda fjärdarna fiskade man id, braxen, nors och gädda och ute i skärgårdarna (s.k. utskärsfiske) fångades strömming. Lax var en viktig exportvara – både från den svenska och finländska kusten.</p> <p>Fisket har sedan 1950-talet fört en allt mer tynande tillvaro och många gamla fiskelägen och -stugor har blivit sommarstugor eller sommarvillor.</p> <p>De ännu aktiva yrkesfiskarna fångar framför allt strömming genom trålfiske och lax, sik och abborre med nät.</p> <p>Karta: Carta marina, 1539. Foto: Anita Storm.</p>

<p>10</p>		<p>Fiskelägen</p> <p>Ulvön, Höga kusten.</p>	<p>Med långa avstånd hem och med dåtidens båtar var det nödvändigt att tillfälligt bosätta sig ute på något skär under fisketurerna - så kallat utskärsfiske.</p> <p>Fiskelägen, som varit säsongvis bebodda, kan man hitta på bägge sidor havet. Förutom primitiva boningshus byggdes sjöbodar och båthus. Fiskelägena uppfördes i närheten av goda hamnplatser och i skydd för väder och vind.</p> <p>I början byggdes vindskydd av radade stenar som täcktes över med någonting, kanske ett segel. Lämningar av sådana tillfälliga boplatser har hittats på många skär i Kvarkens skärgård. På 1600-talet byggdes de första timrade fiskestugorna, så kallade fiskebastur, med skorstenslös härd och rökhål i taket – ett fåtal har bevarats in i vår tid på vissa fiskelägen i ytterskärgården.</p> <p>Foto: Murberget, Länsmuseet Västernorrland.</p>
<p>11</p>		<p>Fiskelägen</p> <p>Sandviken, Ulvön, Höga Kusten</p>	<p>Landhöjningen har medfört att förutsättningarna förändrats för fiskelägen och -hamnar. Stugor och bodar har successivt hamnat en bra bit upp på land, avskurna från hav och hamnar. Numera kan man se fiskelägen långt upp på torra land. En del har dock flyttats längre ut mot havet i takt med landhöjningen, för att till exempel båthusen fortsättningsvis ska ligga vid stranden.</p> <p>Foto: Anita Storm.</p>

<p>12</p>	 <p>Svedjehamn, Kvarkens skärgård 1954 vs 2008.</p>	<p>Svedjehamn, Kvarkens skärgård, 1954 vs 2008</p>	<p>Foto: Sverre Boucht (till vänster)</p>
<p>13</p>		<p>”Utanför kusten ligga många väna öar, som med sina träd, örter och gräs skänka rikligt nöje och vederkvickelse... I vattnet ser man fiskar i underbar mångfald, som under sin lek spritta upp öfver ytan. Öfverallt gör fiskaren en rik och löande fångst.”</p> <p>Citat ur Olaus Magnus Historien om de nordiska folken, 1555.</p>	<p>Ulvöhamn, som ligger skyddad mot väder och vind i ett smalt sund mellan norra och södra Ulvön, är Norrlands största och äldsta fjärrfiskeläge med anor från medeltiden:</p> <p>Sommarfisket längs Höga Kusten var så rikt att det lockade långväga fiskare. Redan på 1400-talet seglade borgare från Gävle med sina haxar* fyllda av husgeråd, sängkläder, getter, grisar och tjänstefolk till fiskelägena längs Höga Kusten. Barsta, Bönhamn, Norrfällsviken, Trysunda och Ulvön är alla sådana sommarställen för Gävlefiskare. Under mer än 200 år (1557-1772) hade de ensamrätt till fisket längs hela Norrlandskusten mot en tull/skatt på var tionde tunna fisk. Framför allt var det strömmingen som lockade! När havsfisket blev fritt började kustsocknarnas eget folk att nyttja fiskelägena, så småningom som fast boende.</p> <p>Lönsamheten blev sämre för Gävlefiskarna och i slutet av 1800-talet konkurrerades strömmingen ut av den billigare</p>

			<p>sillen som kom med den nya järnvägen.</p> <p>* hax är en flatbottnad båt.</p> <p>Foto: Lars Bygdemark.</p>
14		<p>Trysunda kapell, Höga Kusten.</p>	<p>I fiskelägena på Höga Kusten uppfördes kapell under 1600- och 1700-talen. Sommarens söndagar skulle ägnas åt religiös fostran och eftertanke - sådan var Svea rikes lag allt sedan 1500-talet.</p> <p>Kapellen, som ägdes av ett kapellag, fick under vintern en mer praktisk funktion som förvaringsplats för nät och fiskeredskap.</p> <p>År 1890, när Finland sedan länge hört till storfurstendömet Ryssland, kom Sveriges konung Oscar II till Ulvöns kapell. Kapellet, uppfört 1622, var då i så bedrövligt skick att Ulvöborna ville bygga en ny, större kyrka. Men kungen blev så imponerad av de gamla målningarna från 1719 att han skänkte 200 kronor till kapellets bevarande. Det kungliga ingripandet förhindrade alla planer på rivning. Kapellet är Höga kustens äldsta daterade träbyggnad och är sedan 1996 byggnadsminne. I Västernorrland finns nu 15 bevarade fiskekapell.</p> <p>Foto: Tomas Birkö.</p>
15		<p>Gustav Adolfs kyrka, Replot, Kvarkens skärgård.</p>	<p>I skärgårdsbyarna i Österbotten byggdes stora långkyrkor av trä under årtiondena runt sekelskiftet 1800. Intressant att notera är att de hörde till de få byggnader som var målade i slutet av 1700-talet, t.ex.</p>

			<p>Gustav Adolfs kyrka i Replot. Den påminner oss om att Finland då var svenskt. Vi lydde länge under samma styre och kungar och den siste, Gustav IV Adolf, fick ge namn åt kyrkan.</p>
16		<p>Samma rike, samma kungar</p> <p>Kalmarunionen från 1389</p>	<p>Fram till 1809 var Sverige ett runt land, med Österbotten som en del av en baltisk gemenskap. Norra Sverige leddes länge från Korsholms slott på finska sidan, men kungamakten fanns, ända sedan 1500-talet, i huvudstaden Stockholm. Därifrån regerade bl.a. Gustav Vasa. Sverige och Finland har haft fler än femton gemensamma regenter under 600 år – den senaste var Gustav IV Adolf. Efter kriget 1808–09 blev landet ett avlångt land, ett "Lillsverige" och Finland blev, som ett suveränt storfurstendöme, en del av Ryssland.</p> <p>Finland införlivades i det svenska riket, när Sverige på 1200-talet fick fasta politiska och kyrkliga strukturer, speciellt under Birger Jarl och hans söner. Gustav Vasa kröntes till kung 1528. Reformationen genomfördes och kyrkan fick avstå en stor del av sina rikedomar till staten. Kungen och hans hov hade betydlig större makt än tidigare över förvaltningen. Även laxfisket längs Norrlandskusten reglerades av kungen - från 1542 tillhörde det "konungens rätta allmänningar". Gustav Vasas son, Karl IX, grundade staden Vasa 1606. Den senaste gemensamme kungen var Gustav III:s son, Gustav IV Adolf som avsattes 1809 efter flera svåra krigsår och förlusten av Finland.</p>

Finngrund, Kvarkens skärgård

Under Gustav Vasas regenttid levde bara drygt fem procent av befolkningen i städerna. Sverige och Finland var långt fram i tiden ett rike bestående av huvuddelen bönder – även ute i skärgårdarna. Här har jordbruket varit småskaligt och inriktat på boskapsskötsel, främst i Österbotten, där den karga jordmånen begränsat möjligheterna att odla. Längs Höga Kusten har förutsättningarna för jordbruk varit bättre. De lättbearbetade sedimentjordarna innehåller näringsrika mineraler från sin tid under havsytan.

I skärgården tog man tillvara allt som kunde användas till foder. Från öar och ytterskär fördes det hem med båt eller med hjälp av häst och släde på isen under vintern. Det intensiva betet och slåttern gav landskapet ett öppet utseende. Även den yttersta skärgården kulturpåverkades – fyrvaktar- och lotsfamiljerna och även fiskarna vid fiskelägena höll sig ofta med någon ko, några får eller getter.

På bägge sidor havet utökades betet genom bruket av fäbodrar. Boskapen togs då till betesområden en bra bit hemifrån – antingen till ytterskärgården som i Österbotten eller också en bit inåt land vilket var vanligt på den svenska sidan. Fäbodarna var på samma sätt som fiskelägena sommarbosättningar med stor betydelse för ekonomin. Men till skillnad mot fiskelägena var fäbodarna utpräglade kvinnoarbetsplatser.

Foto: Anita Storm

Valsörarnas fyr

Fäliskär, Kvarkens skärgård, 2008.

Fyrar uppfördes och fyrvaktare och lotsar anställdes för att underlätta för sjöfarten. Olyckor till sjöss har varit mycket vanliga, i synnerhet utanför den steniga, långgrunda Kvarkens skärgård, där landhöjningen förstas successivt bidragit till svårigheterna. Många tillbud märks i namnskicket på sjökorten, som Harm och Plåga. "Fartygsgraven" kallas ett område utanför Bergö. Farlederna märktes tidigt ut med stenkummel (hög av stenar) eller båkar - höga träbyggnationer, som den på Rönnskär i Kvarkens skärgård. De första fyrarna bestod helt enkelt av öppna eldar eller eld i korg, en så kallad vippbåk.

Oljelampor, speglar, linsapparater och annan optisk teknik kom efter hand i bruk. Oftast byggdes fyrarna i stadig och väderbeständig sten. Fyren på Valsörarna i Kvarkens skärgård är en spännande variant i stål – med samma tillverkare som Eiffeltornets.

På 1960-talet automatiserades fyrarna. I östra Kvarken lämnade den sista fyrvaktaren sitt uppdrag 1987, när Norrskärs fyr automatiserades. Den siste svenske fyrvakten gick i pension 2005.

Lotsar utposterades som vägvisare ute på öar i skärgården. De lotsade större fartyg som skulle anlöpa en hamn. I Österbotten är nu lotsningen koncentrerad till Vasa.

Lotsarna var skickliga och kunskaperna gick ofta i arv. Ett råd från far till son var att aldrig

			<p>lita på Kvarkens farvatten – ”för där byter till och med grynnorna plats”.</p> <p>Mitt i Kvarken, 40 km utanför fastlandet, är Norrskärs fyr belägen. Det var Österbottens första fyr och den sista bemannade fyren i Finland.</p> <p>I Höga Kusten är Skags udde en känd fyr- och lotsplats för Husums och Örnsköldsviks hamnar. Nuvarande fyr ersatte 1957 en så kallad Heidenstamfyr från 1871.</p> <p>Ritning: Sjöfartsverket. Foto: Helifoto.</p>
19			<p>Carta Marina från 1539, av den svenske ärkebiskopen Olaus Magnus visar att den istäckta Kvarken tidigt utgjorde en viktig transportväg – som en bro mellan Finland och Sverige.</p> <p>Under ”lilla istiden”, som varade från 1400-talets första del till 1800-talets mitt, var vintrarna särskilt stränga.</p> <p>Isvägen gjorde det lättare att idka handel och mötas, med utbyten av idéer. På 1800-talet gick långa hästkaravaner över Kvarken och ännu på 1960-talet användes faktiskt en vinterväg över isen.</p> <p>Många mer eller mindre spektakulära marscher har företagits över Kvarkens isar. Under 1808–1809 års krig marscherade ryska trupper över Kvarken för att inta Umeå. Kylan och svåra isförhållanden gjorde att många hästar och hundratals soldater förlorades under färden.</p>

			<p>Fastis bildas vissa år genom sammanfrysning av drivisfält och packisbälten. Förankrad i grynnorna kan den ligga stilla långa tider. Som kortast är avståndet mellan öarna 20 kilometer - men ju längre tillbaka i historien vi går, desto mer ökar avståndet på grund av att stora områden då legat under havsytan.</p>
20	 <p>Höga Kusten bron, Höga Kusten</p> <p>Replotbron, Kvarkens skärgård</p>	<p>För att förbinda landet som höjt sig; öar med fastland eller öar med öar, har flera vägbankar och -broar byggts på senare tid i Höga Kusten och Kvarkens skärgård, som bron mellan Replot och fastlandet invigd 1997.</p> <p>Nu diskuteras en 60 kilometer lång bro mellan Vasa och Umeå. Väntar vi i ett par tusen år så finns, tack vare landhöjningen, en naturlig bro mellan länderna!</p> <p>Foto: Länsstyrelsen i Västernorrland (till vänster)</p>	
21	 <p>Inre hamnen, Vasa</p>	<p>Mer naturligt var att transportererna försiggick på öppet hav, med båtar och skepp av olika slag. När det botteniska handelstvånget upphävdes 1765 tog skeppsbyggeriet och sjöfarten fart – en utveckling som leddes från den finska sidan, med flera skeppsvarv längs kusten kring Vasa.</p> <p>Handelstvånget hade sedan 1600-talet inneburit att städerna norr om Gävle och Åbo varit utestängda från all direkt förbindelse med utlandet. De hade heller inte rättigheter att</p>	

		<p>handla med städer söder om Stockholm.</p> <p>Bondenäringen genomgick också stora förändringar under den här tiden. Tidigare var man både bonde och fiskare, nu började fastlandsbönderna satsa mera på jordbruk, och en kategori av yrkesfiskare började ta form. Utvecklingen var tydligare på fastlandet, medan man i skärgården ända långt in på 1800-talet idkade båda näringarna sida vid sida.</p> <p>Segelfartygen transporterade främst sältran, tjära, salpeter men också trä och spannmål. I de återvändande lasterna fanns bl.a. av salt, kryddor, porslin och lyxartiklar.</p> <p>Regelbunden passagerartrafik över Kvarken inleddes sommaren 1839 då de två ångbåtarna s/s Norrland och s/s Örnsköld gick från Stockholm till "Rikets Norra orter" längs Sveriges kust ända till Umeå och Skellefteå och till Vasa i Finland.</p> <p>Från 1800-talets slut till första världskriget fanns det många rederier på rutten. Den första större förlisningen inträffade 1913 på rutten Vasa-Härnösand då passagerarbåten Westkusten gick på grund sex sjömil utanför Rönnskär och 32 passagerare omkom.</p> <p>Passagerartrafiken har sedan dess påverkats av ytterligare förlisningar, krig, konkurrens mellan rederier och svårigheter att samarbeta mellan länder och EU-regler. Slutet på taxfreeförsäljningen 1994 var ett hårt slag för trafiken över Kvarken.</p>
--	--	--

			<p>Wasa Express var den första passagerarbåten med bildäck och den trafikerade Vasa - Umeå, Härnösand, Sundsvall under 1960- och 70-talen.</p> <p>Foto: Österbottens museum</p>
22		Postrodden	<p>Från 1600-talet transporterade björköbor post och varor mellan Finland och Sverige över isen. Ännu i slutet av 1800-talet kunde antalet turer under en vinter uppgå till ett femtiotal. Den här traditionen återupplivades 1982 och sedan dess går "Postrodden" varje år mellan Holmön och Svedjehamn.</p> <p>Foto: Anita Storm.</p>
23		Timmertransport till havs, Höga Kusten	<p>Längs Västernorrlands kust har det djupa Bottenhavet medfört goda möjligheter för lastning, lossning och transporter av framför allt trävaror. Stora prämar och fartyg, som fraktat timmer, virke och pappersprodukter, har varit en vanlig syn längs Höga Kusten. Fortfarande sker stor del av skogsindustrins transporter på havet.</p> <p>Träindustrin har präglat Västernorrland ända sedan 1800-talets senare del. På orter i och nära världsarvet – Köpmanholmen, Örnsköldsvik, Kramfors, Härnösand och Sundsvall - anlades tidigt sågverk och så småningom massaindustrier. Skogsnäringen har betytt mycket, både för områdets och för Sveriges utveckling.</p> <p>Den intensiva båttrafiken gjorde att det inte gick lika bra att jaga säl från isen längs Höga Kusten</p>

			<p>som i Kvarkens skärgård.</p> <p>Foto: Brux arkiv, Holmen skog, Örnsköldsvik.</p>
24		<p>”är allenast ett i sudväst brukligt, sedan de öfriga genom wattnets utfallande blifwit onyttige”.</p> <p>Abraham Hülpers om Trysundas tre hamnplatser, 1832.</p> <p>Trysunda, Höga Kusten.</p>	<p>Havet tar och havet ger, framför allt föda, men också inspiration. Många är de vetenskapsmän, konstnärer och författare som under århundraden fascinerats av havet som landskap. Också landhöjningen har varit och är föremål för många fascination:</p> <p>”Vart jag mig vände, sågs ej annat än höga berg”, skriver Carl von Linné (1707–78) i boken Lappländsk resa 1732, när han kom till Ångermanland. Femtio år senare noterar en annan vetenskapsman, Abraham Hülpers att av Trysundas tre hamnplatser ”är allenast ett i sudväst brukligt, sedan de öfriga genom wattnets utfallande blifwit onyttige”.</p>
25		<p>Nya tider, nytt land</p>	<p>Sedan slutet av 1700-talet har landet stigit med nästan 2 meter. Eftersom landet höjer sig kontinuerligt med 8 millimeter per år bildas nytt land - både på Höga Kusten och i Kvarkens skärgård. I Österbotten är det mer påtagligt, där stora arealer årligen kommer upp ur havet istället för som på Höga kusten, där fenomenet framför allt märks på höjdkurvorna. Landytan i Kvarkens skärgård ökar årligen med 100 hektar land, cirka 150 fotbollsplaner.</p> <p>Sedan år 1770 har enligt jordregistret skiftats ungefär 4 000 hektar tillandningsmark i</p>

		<p>områden i och närmast Kvarkens skärgård.</p> <p>Turister lockas till Höga Kustens och Kvarkens skärgårds vackra natur, samtidigt som man strävar efter att undvika en alldeles för stor belastning på naturen.</p> <p>Landhöjningen fortsätter. Kusterna kommer under en lång tid framåt att ändra form. Sjökortens djupkurvor ger en viss uppfattning om framtiden, men de berättar inte allt. Det uppstigna landet kommer att få sin slutgiltiga form av vegetationen och olika processer. Människans spelar också en stor roll - vi följer strandlinjerna och kommer att använda oss av nya fiskeplatser och farleder och bygga nya hamnar.</p> <p>Vem äger då den nya marken? Kvarkens världsarvsobjekt med sina vattenområden är till hälften i privat ägo och till hälften i statlig ägo. Den privata marken är ofta samfällad och sköts av ett skifteslag eller en registerby. Tillandningen ägs av samfälligheten.</p> <p>I Kvarken, som i övriga delar av Finland, är havsområdena utanför skifteslagens gränser statens allmänna vattenområden och de förvaltas av Forststyrelsen.</p> <p><i>På finska sidan trädde 1981 Lagen om främjande av skärgårdens utveckling i kraft: "Med åtgärder av stat och kommun bör man sträva efter att bevara den fasta bosättningen i skärgården genom att för befolkningen skapa tillräckliga möjligheter till</i></p>
--	--	---

			<p><i>utkomst, samfärdsel och basservice samt efter att skydda skärgårdens landskapsbild och natur för miljöskador”.</i></p> <p>Foto: Ove Källström, Skuleskogen, Höga Kusten</p>
26		<p>... med nya näringar och naturupplevelser</p>	<p>Kustens och skärgårdens invånare har varit uppfinningsrika i jakten på sitt levebröd och dagens invånare, skärribon som de kallas i Österbotten, har ofta flera sätt att försörja sig. Världsarvsutnämningen har bidragit till att nya näringar utvecklats, framför allt inom branscher med anknytning till turism. En viktig grupp, med tanke på framtiden, är sommarboende. På somrarna ökar invånarantalet stort i skärgården tack vare dem.</p> <p>Fortfarande finns platser där man kan uppleva den ensliga skärgårdens och kustens tystnad. Den kanske också är den som tillsammans med de starka naturupplevelserna lockat människan till havet i tusentals år?</p> <p>Foto: Rotsidan, Höga Kusten, Fort Sommarö, Kvarkens skärgård.</p>
27	